

A Estrada a mediados do século xx. Documentos cartográficos e planimetría

Javier García Gómez
terrdefaro@hotmail.com

Resumo. Presentamos unha nova achega sobre a representación cartográfica do concello da Estrada a mediados do século xx, como complemento ó traballo previo de deslinde do xix, a través dos rexistros e manuscritos de novas actas, cadernos de campo, planos de poboación, planimetrías, altimetrías e o definitivo Mapa Topográfico Nacional, fontes documentais impresas conservadas no Instituto Xeográfico Nacional.

Abstract. We present here a new contribution on the cartographic representation of the Galician municipality of A Estrada in the mid-20th century in order to complete the demarcation work previously developed in the 19th century. We meet the study's goals thanks to the documentary printed sources preserved at the Spanish National Geographic Institute: records and manuscripts of new certificates, field books, town plans, planimetric and altimetric measurements and the final National Topographic Map.

Introdución

No ano 2022 achegamos á *Miscelánea* (volume xxv, pp. 147-185) unha introdución histórica e un pequeno estudo sobre o deslinde e amolloamento do termo municipal da Estrada, acometido na derradeira década do século xix como complemento e trámite oficial trala creación do municipio constitucional. Aquel traballo, que considerabamos completo e detallado con normativa xurídica, documentación e planimetría específicos, remataba e quedaba circunscrito a dito século, tal e como reflectían as fontes documentais empregadas como obrigado recurso.

Coa finalidade, agora, de complementarmos a visión xeográfica a través da planimetría creada con posterioridade relativa ó territorio estradense, presentamos este novo artigo co detalle e representación das minutas cartográficas, deslindes e planos de poboación realizados na primeira metade do século xx. Estes expedientes que analizaremos, dispoñibles na actualidade para consulta no Instituto Xeográfico Nacional, constitúen os traballos previos á elaboración

das follas que compoñen o Mapa Topográfico Nacional e que se nos presentan, en definitiva, como ferramentas e documentos fundamentais para comprender a evolución da Estrada desde o século XIX ata a actualidade.

Desenrolo normativo

As representacións cartográficas que veremos, como documentos básicos na recollida de información xeográfica do país, en xeneral, e do territorio da Estrada, en particular, teñen a súa orixe nos proxectos xurdidos no século XVIII para a formación do Mapa de España, entre eles os achegados por Jorge Juan Santacilia ou Tomás López Vargas Machuca, con resultados diversos.

Sen entrarmos a valorar e analizar a numerosa normativa lexislativa en materia de planimetría nacional desenrolada durante o século XIX e, circunscribíndonos ó espazo que nos ocupa, comezaremos o noso estudo co Real Decreto de 12 de setembro de 1870 polo que se crea o Instituto Xeográfico, dependente da Dirección Xeral de Estadística do Ministerio de Fomento¹. O regulamento deste organismo articulouse con posterioridade mediante Decreto de 27 de setembro, detallando no seu capítulo primeiro, artigo 1, o obxecto dos traballos e operacións necesarias para acadar a publicación do mapa xeral do territorio, por medio de triangulacións xeodésicas, topográficas, nivelacións, planos topográficos, parcelarios e catastrais².

Baixo o reinado de Alfonso XII, apróbase un novo regulamento promulgado mediante Real Decreto de 27 de abril de 1877, organismo estatal agora denominado Instituto Xeográfico e Estadístico, e que incluía, para as tarefas antes citadas, a creación do Corpo de Xeodestas con facultativos militares e civís para a realización dos traballos xeodésicos³. Rematada a Guerra Civil, un Decreto da presidencia do goberno de 22 de xaneiro de 1944 aprobaba un novo regulamento da Dirección Xeral do Instituto Xeográfico e Catastral

1 Gaceta de Madrid nº 257, de 14 de setembro de 1870. *O ministro de Fomento, José Echegaray.*

2 Gaceta de Madrid nº 271, de 28 de setembro de 1870. *O ministro de Fomento, José Echegaray. Aprobado pola S. A.*

3 Gaceta de Madrid nº 119, de 29 de abril de 1877. *O ministro de Fomento, C. Francisco Queipo de Llano. Aprobado pola S. M.*

que, nas disposicións fundamentais do seu título primeiro, presenta a definición, finalidade e organización do mesmo; e no Título v, relativo ó depósito e arquivo, garante a custodia e conservación que nos permite na actualidade acceder a esta documentación.

Artigo 1º. O Instituto Xeográfico e Catastral é o Organismo do Estado Español dedicado á investigación, estudo, aplicación, execución, conservación e publicación dos traballos relativos ás Ciencias Xeográficas no seu maior contido, comprendendo a Xeografía, Xeofísica, Astronomía, Metroloxía, Xeodesia, Topografía, Fotogrametría, Catastro, Parcelario e Cartografía⁴.

Artigo 144. Os documentos técnicos ingresados no arquivo, constituídos principalmente polos cadernos e datos de observacións, os cálculos correspondentes ás actas de deslinde e as follas debuxadas en limpo, agrúpanse conforme á súa procedencia, constituíndo por separado o arquivo Topográfico, o arquivo Xeodésico e o arquivo Xeofísico.

No tocante ós documentos do catastro parcelario, conservaranse nas brigadas topográficas provinciais deste servizo, a fin de poder atender con maior facilidade as consultas e peticións do público e das xuntas periciais.

Ó amparo da normativa precedente, comezan na Estrada os traballos de diferentes equipos que darán como resultado a realización de 11 actas de deslinde e 14 cadernos de campo cos municipios limítrofes entre 1938 e 1942, seis planos de poboación entre 1940 e 1941, 18 mapas de planimetrías, altimetrías e conxuntas entre 1940 e 1946, e xa como resultado final, tres minutas ou *catastróns* do Mapa Topográfico Nacional (MTN50) que conteñen todo o territorio do termo municipal estradense.

Deslindes no século xx (1938-1942)

O pleno da corporación da Estrada de 17 de agosto de 1938, presidido polo alcalde D. Alfonso Constenla Otero, daba conta do inicio dos traballos de deslinde entre este concello e os limítrofes, por parte das brigadas topográficas do Instituto Xeográfico, Catastral e de Estadística. Acórdase neste acto, ademais, a creación dunha co-

4 BOE nº 27, de 27 de xaneiro de 1944. *Regulamento da Dirección Xeral do Instituto Xeográfico e Catastral. Título Primeiro, Capítulo Primeiro, artigo 1º; e Título V, Capítulo XIX, artigo 144.*

Deslinde del Municipio.

Se da cuenta de que bajo la dirección de los Ingenieros Jefes de Brigadas Topográficas del Instituto Geográfico, Catastral y de Estadística, se están realizando trabajos de deslindes y reconocimiento de molinos que afectan a este término Municipal y a los que con el mismo limitan, habiendo interesado por la Alcaldía por tres oficios fecha de ayer el Sr. Ingeniero Jefe de la Brigada Topográfica el nombramiento de una comisión constituida por el Sr. Alcalde, tres Concejales, el Secretario y un Perito que asistan al referido deslinde, con los Ayuntamientos de San Pedro, San Pedro y Puenteceinos los días 22, 23, 24 del actual. Y la Referencia acuerda designar a tal efecto además del Sr. Alcalde, al finiente de Alcalde D. Aguilar, concejal D. Antonio Ferr, Secretario del Ayuntamiento D. Antonio Reiro, que autoriza y corra frente el propio Sr. Aguilar, debiendo entenderse que no solo han de entenderse en los deslindes a que se refieren los tres oficios indicados entre este Ayuntamiento y el de San Pedro y San Pedro y Puenteceinos, sino en todos los demás que ocurran, a no ser que se acuerde lo contrario.

Acta da sesión do pleno do concello da Estrada, 17-08-1938.

misión municipal composta polo propio alcalde, tres concelleiros, o secretario e un perito para asistir como parte interesada a estas labores de delimitación das liñas administrativas cos concellos limítrofes, cuxa parte dispositiva transcribimos⁵.

Sesión supletoria do 17 de agosto de 1938. Na Casa Consistorial da Estrada a dezasete de agosto de mil novecentos trinta e oito. Terceiro Ano Triunfal. Reunidos no Salón de Sesións os Srs. D. Alfonso Constenla Otero, Alcalde-Presidente deste Concello e Tenentes de Alcalde Sr. Bernardino Sanmartín e D. Jaime Aguilar, xunto min o Secretario que autoriza, co obxecto de celebrar a Sesión Supletoria convocada para o día de hoxe dada a hora de dezasete, o citado Sr. Alcalde declara aberta a sesión.

Deslinde do concello. Dáse conta que baixo a dirección dos enxeñeiros xefes das brigadas topográficas do Instituto Xeográfico, Catastral e Estadístico estanse realizando traballos de deslinde e recoñecemento de mollóns que afecta a este termo municipal e ós que con el limitan, interesando da alcaldía por tres oficios

5 Archivo Municipal da Estrada. Sign. 4.445/2. Libro de Actas da Comisión Municipal Permanente (1938-1939). Sesión supletoria do 17 de agosto de 1938, fol. 20r-20v. Tradución do autor.

data de onte o Sr. Enxeñeiro Xefe da 4ª Brigada Topográfica o nomeamento dunha comisión constituída polo Sr. Alcalde, tres Concelleiros, o Secretario e un Perito que asistan ó referido deslinde, cos concellos de Teo, Vedra, Padrón e Pontecesures os días 22, 23 e 24 do actual. E a Corporación acorda designar a tal propósito ademais do Sr. Alcalde, ó Tenente de Alcalde Sr. Aguilar, concelleiro D. Antonio Ferro, Secretario do Concello D. Antonio Reino, que autoriza, e como Perito o propio Sr. Aguilar, entendéndose que non só entenderán nos deslindes a que se refiren os tres oficios indicados entre este Concello e o de Teo, Padrón e A Estrada, e Padrón, Pontecesures e A Estrada, senón en todos os demais que acontezan, a non ser que se acorde o contraio.

A gran superficie territorial do concello da Estrada, con 282 quilómetros cadrados repartidos en 51 parroquias, supuxo para as brigadas topográficas unha enorme carga de traballo e dificultade técnica á hora de realizar o deslinde cos 11 concellos cos que comparte lindeiros no século XX, Teo, Padrón, Forcarei, Pontecesures, Campo Lameiro, Valga, Boqueixón, Vedra, Cerdedo, Silleda e Cuntis. Coa finalidade de dar cumprimento á normativa precedente para a formación do catastro parcelario, o 22 de agosto de 1938 comezaban os primeiros traballos topográficos e posterior levantamento de actas, da operación practicada para recoñecer a liña de termo e sinalar os mollóns comúns ós concellos da Estrada e Teo, baixo a dirección do enxeñeiro xefe da 4ª brigada topográfica da provincia de Pontevedra, M. Montalvo.

A comitiva presidida polo alcalde da Estrada D. Alfonso Costenla Otero, acompañado polos concelleiros D. Jaime Aguilar e D. Antonio Ferro, máis o secretario municipal D. Antonio Reino, reuníronse no lugar denominado Vilarpiñeiro co equipo técnico da 4ª Brigada e o representante do concello de Teo, o alcalde D. Gabriel Varela Crego. A operación de deslinde transcribiuse na acta asinada por todos os membros das comisións designadas, rexistrada nesa data co número 1.123.

A partir desta primeira actuación, proseguiron entre os anos 1938 e 1942 os traballos cos demais concellos limítrofes e cuxas conclusións, en xeral, son coincidentes co deslinde previo realizado na derradeira década do século XIX. A acta de deslinde co concello de Padrón, rexistrada co nº 1.040, foi asinada polos membros designados da comisión antes citada da Estrada, xunto coa do mu-

*El Ayuntamiento de mi presidencia
ha designado a la Comisión que al
margen se expresa para que le repre-
sente en el reconocimiento de la línea
de término y señalamiento de mojones
comunes a los términos de* _____

SEÑORES REPRESENTANTES

D. *Alfonso Castiella Otero*
Cargo *Alcalde Presidente*

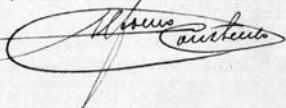
D. *Jaime Aguilar*
Cargo *Concejal y 1.º*

D. *Antonio Ferró*
Cargo *Concejal.*

Mod. T. *Antonio Reinos*
Cargo *Secretario*

cuya operación tendrá lugar el día *22*
de *Agosto* de *1938*, a las
ocho de su *mañana*

Dios guarde a V. muchos años.

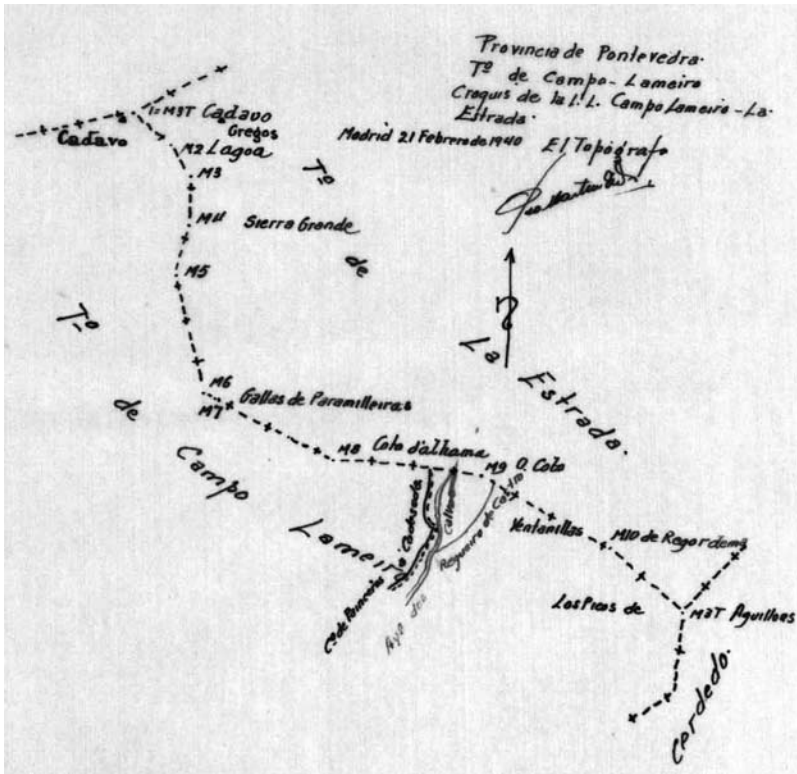
La Estrada
a *20* de *Agosto* de *1938*
Elban Junquera El Alcalde,

Sr. Ingeniero, Jefe de la *4* brigada Topográfica
de la provincia de *Galicia*

Circular do concello da Estrada coa designación dos membros da Comisión de Deslinde. 20-08-1938.

nicipio limítrofe presidida por D. Luis Arijón Gende, reunidos no lugar do Monte San Benito o 23 de agosto de 1938. O día 1 de setembro posterior acometeuse por parte da 8ª brigada topográfica, enxeñeiro e topógrafo, a tarefa de deslinde co concello de Forcarei desde o lugar denominado Monte das Baiucas ou Campo das Santás, cuxos resultados asinaron os mesmos representantes municipais, xunto cos do outro municipio presidido polo alcalde D. Prudencio

Esbozo do deslinde entre A Estrada e Campo Lameiro. 1938.

Gutiérrez Mansilla, na acta nº 2.224. A 4ª brigada foi a encargada do deslinde con Pontecesures, representado polo alcalde D. Rafael Abalo Seoane, comezado no lugar das Barreiras o día 29 de outubro, transcrito na acta nº 2.372 e asinado polos membros de ambas comisións municipais e corpo técnico. O deslinde con Campo Lameiro, representado polo alcalde D. Serafín Castro Mesego, acometeuno a 2ª brigada o día 26 de novembro, comezando no punto denominado Pico de Aguillóns, transcrito na acta nº 2.169 e asinada por todos os asistentes.

A 4ª brigada foi a encargada no ano 1939 dos traballos de deslinde co concello de Valga, representado polo alcalde D. José Meniño Caramés, acometidos o día 18 de agosto desde o lugar de Fonte das Barreiriñas e recollidos na acta nº 2.221. Retómanse os traballos en

1942 baixo a dirección do equipo técnico da 3ª brigada, comezando polo concello de Boqueixón, sendo o novo alcalde da Estrada D. Miguel de la Calle Sáenz, cuxas comisións delegadas reuníronse no lugar do Castro o día 28 de xullo e asinaron a acta nº 2.226. O 29 de xullo comezan os labores de campo no lugar de Cadelas co concello de Vedra, recollendo os acordos de deslinde na acta nº 2.223. O 26 de agosto é a data do deslinde con Cerdedo, representado polo alcalde D. Lino Toimil Ferrer, no lugar denominado As Dúas Baiucas, transcrito e asinado na acta nº 2.192. O deslinde co concello de Silleda, representado polo alcalde D. Manuel García Cerviño, comezou no lugar de Pena da Lagoa o día 28 de agosto, transcribindo e asinando os acordos na acta nº 2.424. Haberá que esperar bastantes anos para acometer os traballos de deslinde entre o concello da Estrada, representado polo alcalde D. Jesús Durán Martínez, e o de Cuntis por D. Eusebio Guimarey Montero. Nesta ocasión o equipo técnico estaba baixo o mando do enxeñeiro xefe de deslindes e replanteos, que realizou esta detallada operación recollida na acta nº 2.220, asinada e datada o 26 de setembro de 1958⁶.

O traballo das brigadas topográficas. Os cadernos de campo da Estrada

As denominadas brigadas topográficas eran os equipos que realizaban o traballo de campo sobre o terreo nos diferentes concellos, agrupados por provincias, cuxa función principal era a recollida de datos, a realización de medicións, informes, esbozos, planos e mapas manuscritos, ferramentas imprescindibles para acadar o proxecto de formación do Mapa Topográfico Nacional. A súa composición esta-

6 IGN. Obra derivada de Acta de Deslinde nº 1123 de Teo (15082), A Estrada (36017). Firmas: 1938. Acta de Deslinde nº 1040 de Padrón (15065), A Estrada (36017). Firmas: 1938. Acta de Deslinde nº 2169 de Campo Lameiro (36007), A Estrada (36017). Firmas: 1938. Acta de Deslinde nº 2192 de Cerdedo-Cotobade (36902), A Estrada (36017). Firmas: 1942. Acta de Deslinde nº 2220 de Cuntis (36015), A Estrada (36017). Firmas: 1958. Acta de Deslinde nº 2221 de Valga (36056), A Estrada (36017). Firmas: 1939. Acta de Deslinde nº 2223 de Vedra (15089), A Estrada (36017). Firmas: 1942. Acta de Deslinde nº 2224 de Forcarei (36018), A Estrada (36017). Firmas: 1938. Acta de Deslinde nº 2226 de Boqueixón (15012), A Estrada (36017). Firmas: 1942. Acta de Deslinde nº 2372 de Pontecesures (36044), A Estrada (36017). Firmas: 1938. Acta de Deslinde nº 2424 de Silleda (36052), A Estrada (36017). Firmas: 1942. CC-BY scne.es.

ba formada por persoal de diferentes corpos, enxeñeiros xeógrafos, topógrafos, axudantes de xeografía e catastro, delineantes cartográficos e de catastro, ademais de outros oficios que puntualmente fosen requiridos. Ademais da confección das actas que vimos con anterioridade, achegaban as minutas cartográficas, tanto planimétricas como altimétricas e conxuntas, realizadas en escala 1:25.000, e os cadernos de campo complementarios.

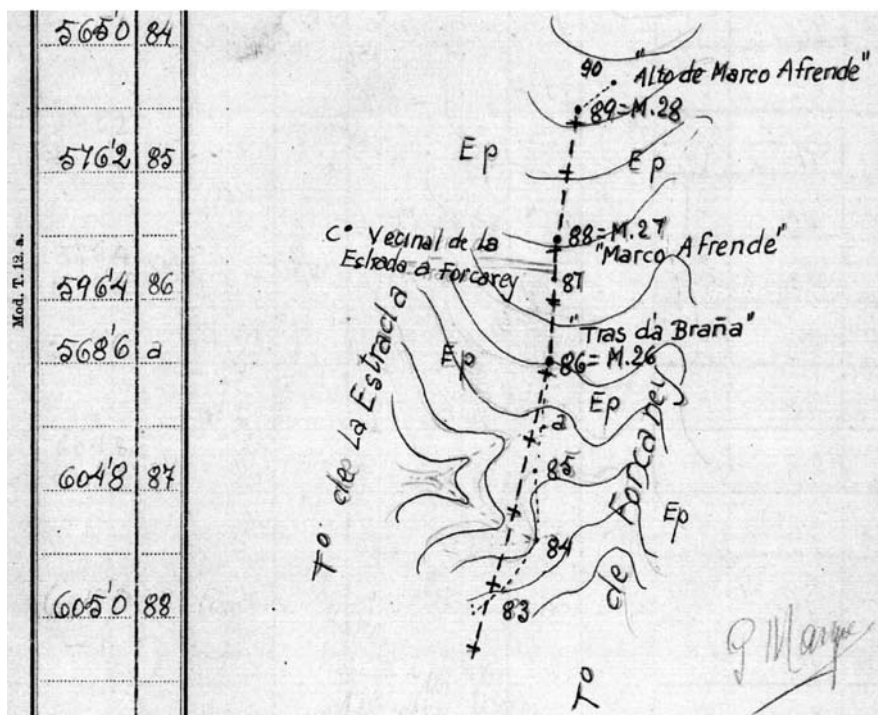
Estas planimetrías achégannos unha detallada e variada información sobre o territorio da Estrada na primeira metade do século XX, representando, entre outros elementos, as vías de comunicación, as construcións, a cuberta vexetal, a hidrografía, a toponimia e as liñas divisorias administrativas. As minutas altimétricas simbolizan o relevo do terreo mediante curvas de nivel e puntos de cota, características que unidas á planimetría, se representan nas denominadas conxuntas.

Os 14 cadernos de campo conservados da Estrada complementan e coinciden coas actas de deslinde de 1938-1942, achegando información sobre cada itinerario, as estacións numeradas, os puntos observados, as distancias en metros, os rumbos de orientación, as distancias horizontais, os ángulos de pendente ou cenitais, tanto de depresión como de elevación, os desniveis calculados, as altitudes e os esbozos e notas de cada un deles⁷.

Destacaremos neste apartado o Caderno de Campo específico do lugar de Eiriz, na parroquia de San Pedro de Parada, realizado polo equipo técnico da 8ª brigada da provincia de Pontevedra, asinado en outubro de 1940 polo topógrafo Manuel González Márquez⁸. En-

7 IGN. Obra derivada de Cuaderno de Campo nº 1039 de Padrón (15065), A Estrada (36017). Firmas: 1938. Cuaderno de Campo nº 1122 de Teo (15082), A Estrada (36017). Firmas: 1940. Cuaderno de Campo nº 2168 de Campo Lameiro (36007), A Estrada (36017). Firmas: 1938. Cuaderno de Campo nº 2191 de Cerdedo-Cotobade (36902), A Estrada (36017). Firmas: 1943-2018. Cuaderno de Campo nº 2219 de A Estrada (36017), Cuntis (36015). Firmas: 1941. Cuaderno de Campo nº 2222 de A Estrada (36017), Vedra (15089). Firmas: 1942. Cuaderno de Campo nº 2225 de A Estrada (36017), Boqueixón (15012). Firmas: 1942. Cuaderno de Campo nº 2227 de A Estrada (36017), Valga (36056). Firmas: 1939. Cuaderno de Campo nº 2228 de A Estrada (36017), Silleda (36052). Firmas: 1942. Cuaderno de Campo nº 2229 de A Estrada (36017), Teo (15082). Firmas: 1939. Cuaderno de Campo nº 2230 de A Estrada (36017), Silleda (36052). Firmas: 1940. Cuaderno de Campo nº 2233 de Forcarei (36018), A Estrada (36017). Firmas: 1938. Cuaderno de Campo nº 2271 de Pontecesures (36044), A Estrada (36017). Firmas: 1938. CC-BY scne.es

8 IGN. Obra derivada de Cuaderno de Campo nº 2231 de A Estrada (36017). Firmas: 1940. CC-BY scne.es.

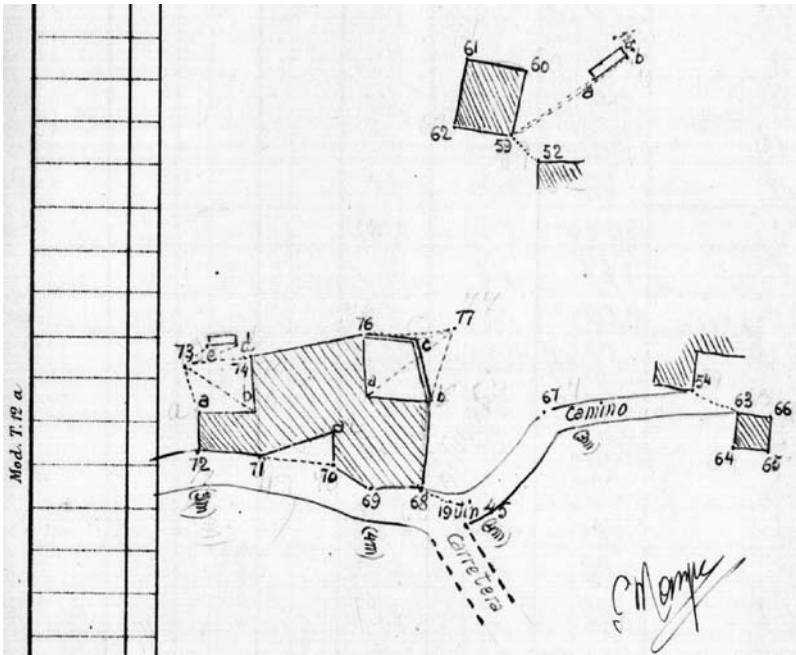

Caderno de campo da Estrada e Forcarei. 1938.

tre a detallada información que achega, destacamos o trazado a manalzada das diferentes construcións existentes neste lugar, planos de poboación a escala 1:2.500, que determinarán a posterior impresión do Mapa Topográfico Nacional.

Planos de poboación

Na categoría denominada Planos de Poboación inclúense as seis follas realizadas sobre núcleos urbanos máis representativos do municipio da Estrada, con características e escalas variadas, acometidos polas brigadas topográficas durante os anos 1940 e 1941. O correspondente á capital municipal está asinado polo topógrafo Francisco Berzosa o 15 de marzo de 1940, revisado e conforme polos enxeñeiros xefes de brigada e da provincia. Representa en escala 1:5.000 a poboación da Estrada en folla de cuadrícula, debuxado en color ver-

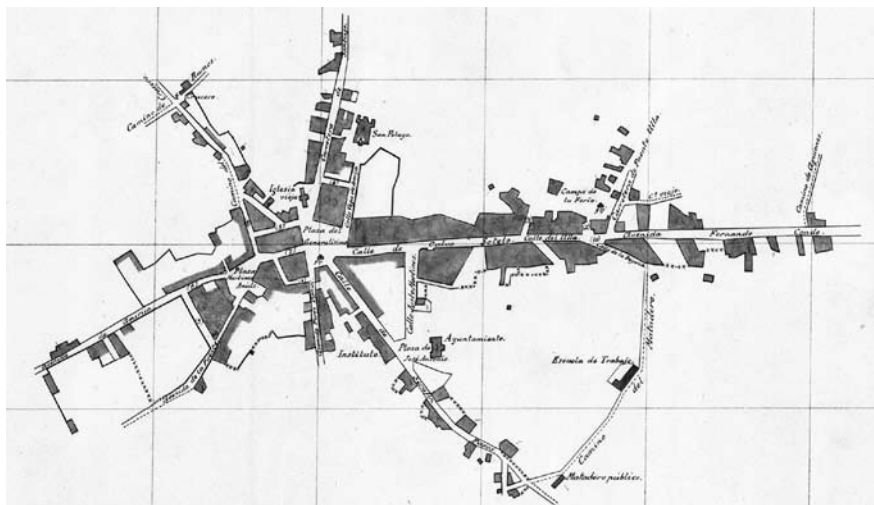

Esbozo da poboación de Eiriz. 1940.

mello e coas rúas máis importantes, complementado cun subíndice de ruego numerado á marxe⁹.

As cinco follas restantes corresponden a planimetrías realizadas a escala 1:2.500 e inclúen varios núcleos en cada unha delas. A denominada zona 0 está datada e asinada polo topógrafo o 30 de marzo de 1940, incluíndo os lugares de Paramá, Ramiráns, Murgide, Subión, Souto de Barcala, Santa Marina de Barcala e Trasande; con detalle das vivendas, edificios singulares como tabernas, escolas, muíños, igrexas ou casino, dos camiños, rúas e vías principais, hidrografía, cotas e distancias, elementos construtivos auxiliares como pozos, lavadoiros, cruceiros, fontes, cabazos e pontes, ademais das terras de cultivo dos arredores.

9 IGN. Obra derivada de POBL360307-1940-ESTRADA-LA. CC-BY scne.es. Dirección General del Instituto Geográfico y Catastral. Trabajos Topográficos. Provincia de Pontevedra. Término municipal de La Estrada. Plano de Población de La Estrada. Escala de 1:5.000.

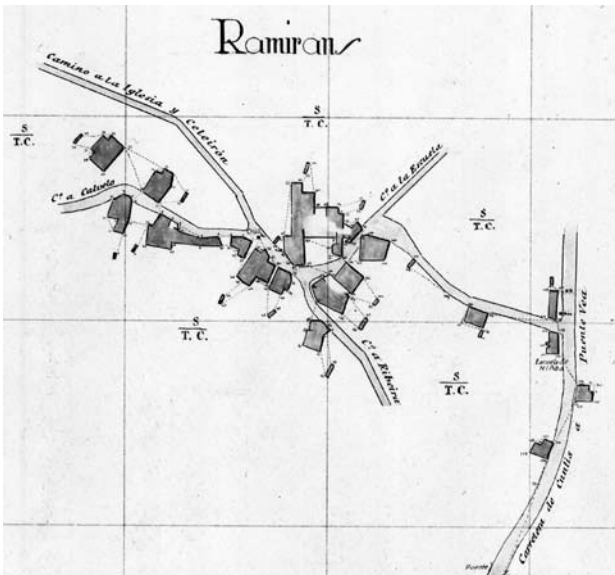
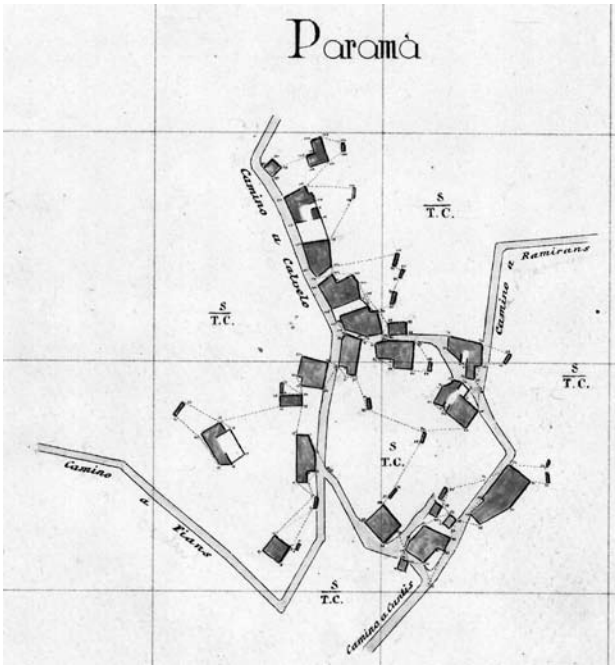
Plano de poboación da Estrada. 1940.

A folla denominada *Planos de Población de Mesadoiro, Castelo, Vila D´afonso, Freán, San Louzans y Parada*, inclúe os citados lugares e está datada o 25 de xuño de 1941; a nomeada como *Carballeira, Vinseiro, Las Vilas, Iglesia (Vinsreiro) y Entrecastelo*, ten data de 20 de xuño de 1941; a de *Bede, Pereira y Fraiz*, ten data de 12 de xuño de 1941; e a denominada *zona 7ª* inclúe planimetría e altimetría da citada zona, ademais dos lugares de Riva, San Pedro de Acorados, Foxo Corbelle e Porto, todas elas conforme, revisadas e rexistradas no Arquivo Topográfico do Instituto Xeográfico Nacional en Madrid¹⁰.

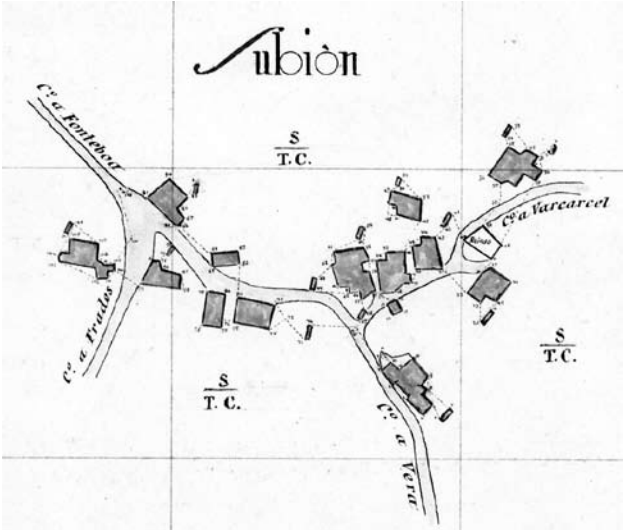
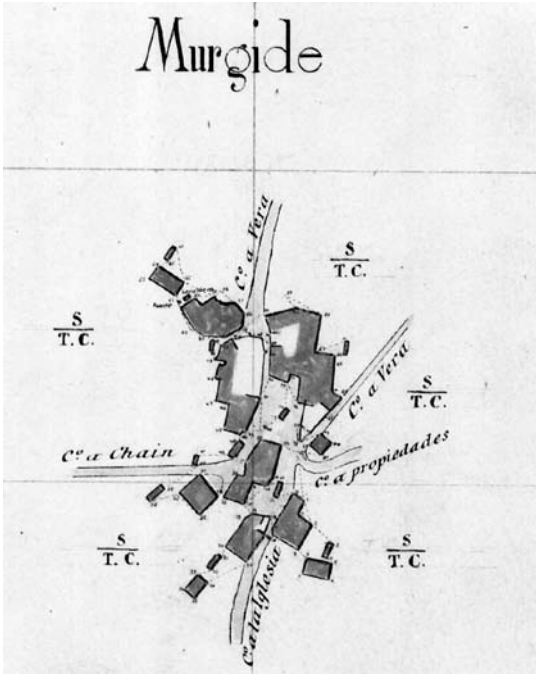
Planimetrías e altimetrías

O conxunto de planos con esta denominación, realizados a escala 1:25.000 como traballo previo ó definitivo Mapa Topográfico Nacional (Catastrón), está composto de 15 follas cartográficas específicas da Estrada, ás que engadiríamos as correspondentes ós concellos limítrofes que comparten liñas de deslinde intermunicipais. Todas

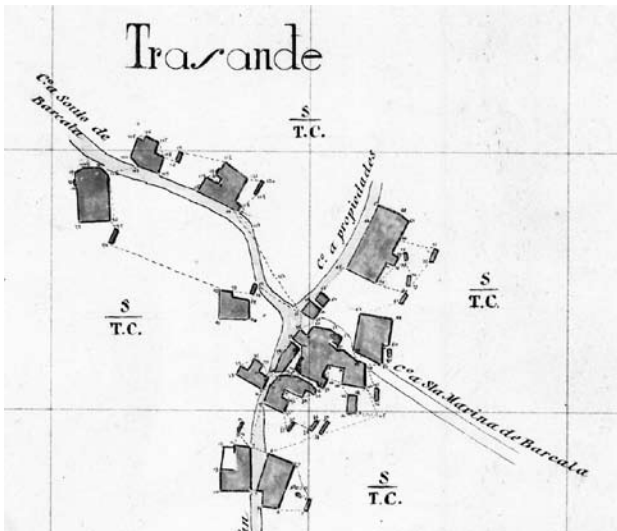
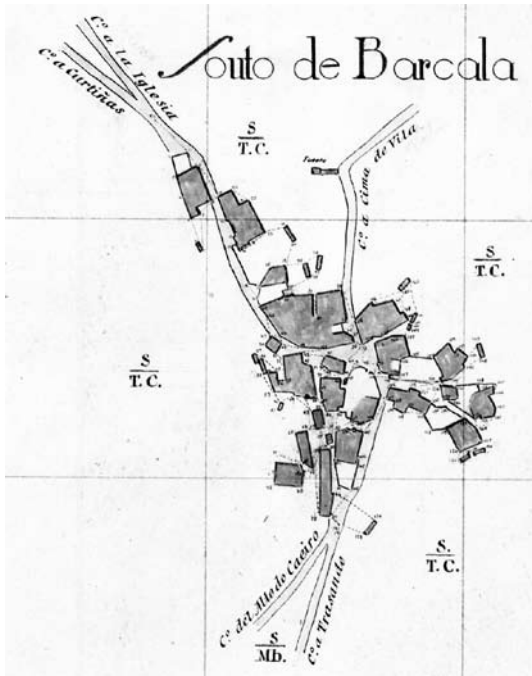
¹⁰ IGN. Obra derivada de PUBL360308-1940-ESTRADA-LA, PUBL360309-1941-ESTRADA-LA, PUBL360310-1941-ESTRADA-LA, PUBL360311-1941-ESTRADA-LA, PUBL360503-1940-ESTRADA-LA. CC-BY scne.es.

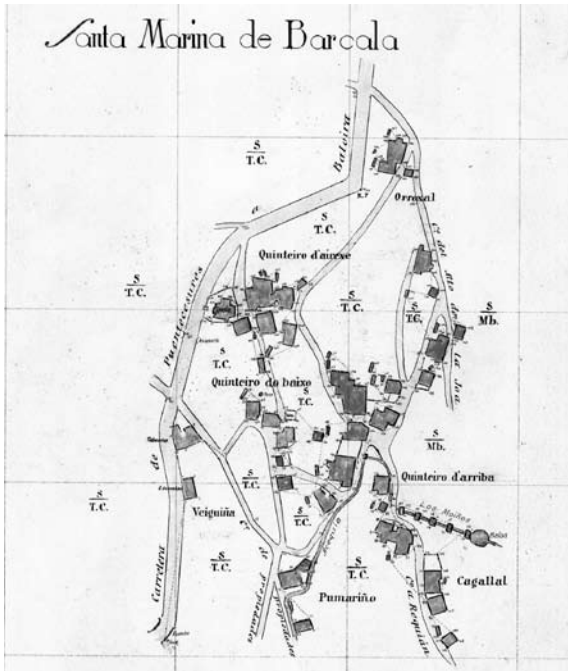
Planos de poboación (detalles). 1940-1941.

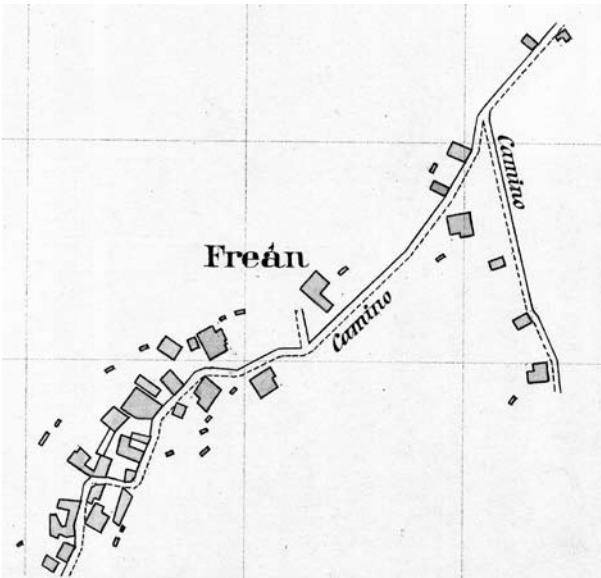
Planos de poboación (detalles). 1940-1941.

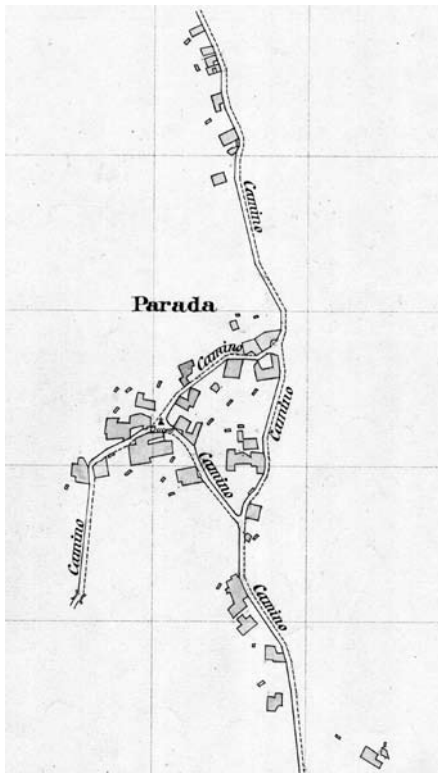
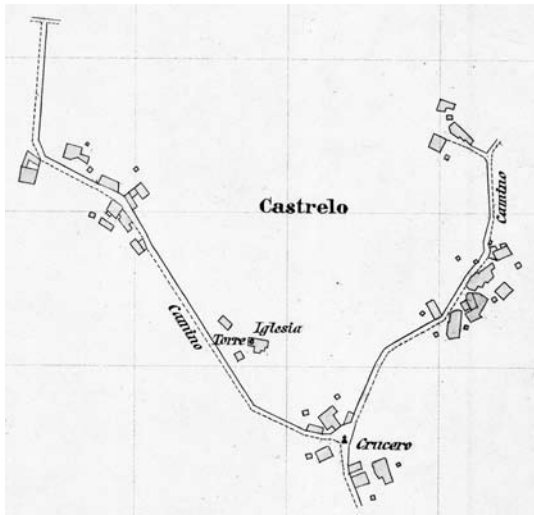
Planos de poboación (detalles). 1940-1941.

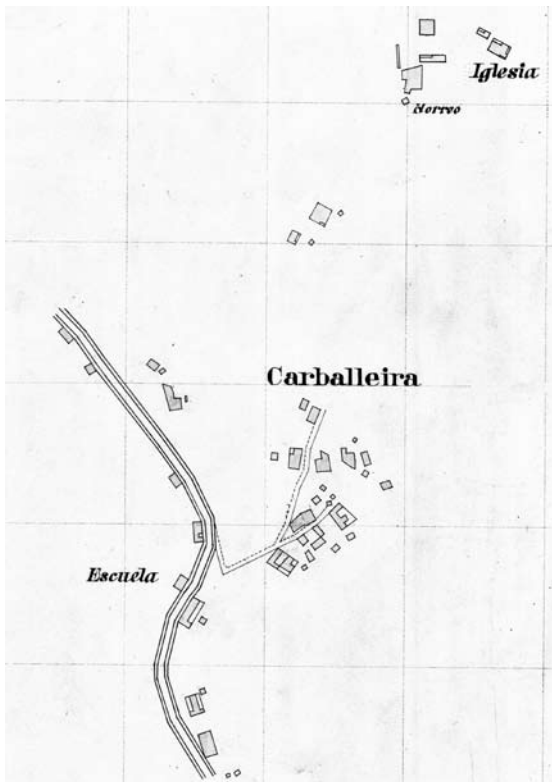
Planos de poboación (detalles). 1940-1941.

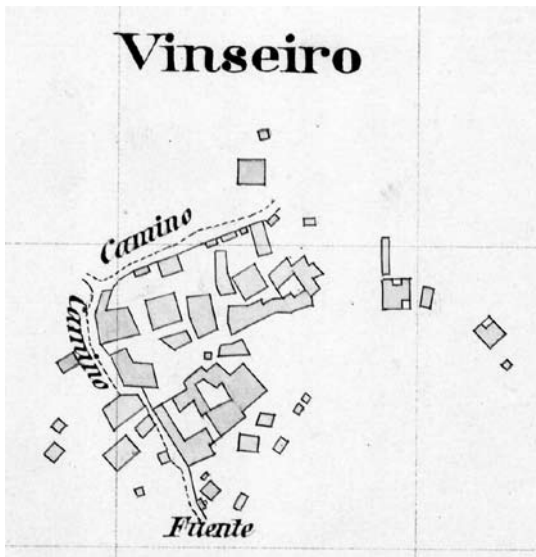
Planos de poboación (detalles). 1940-1941.

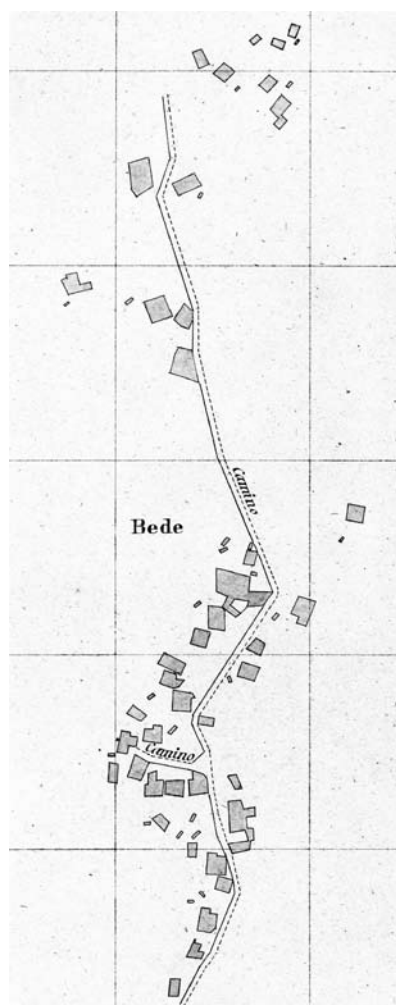
Planos de poboación (detalles). 1940-1941.

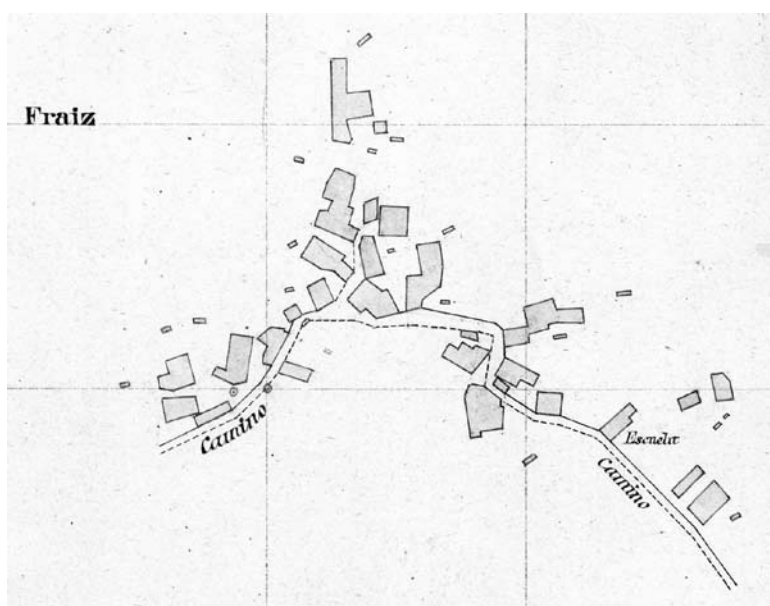
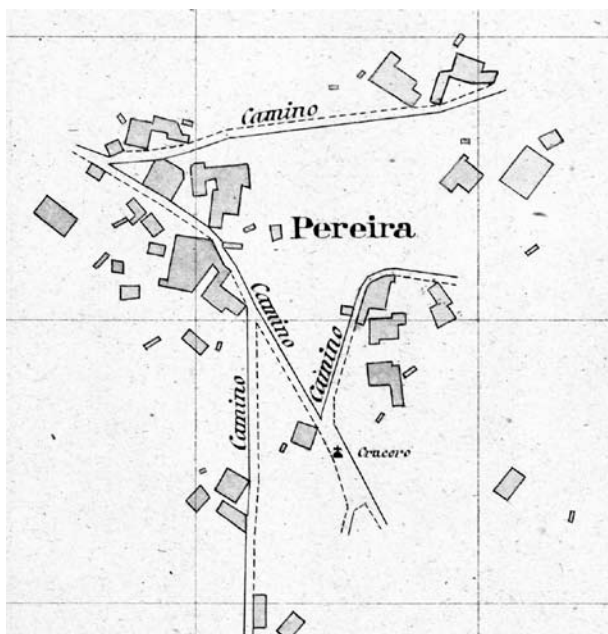
Planos de poboación (detalles). 1940-1941.

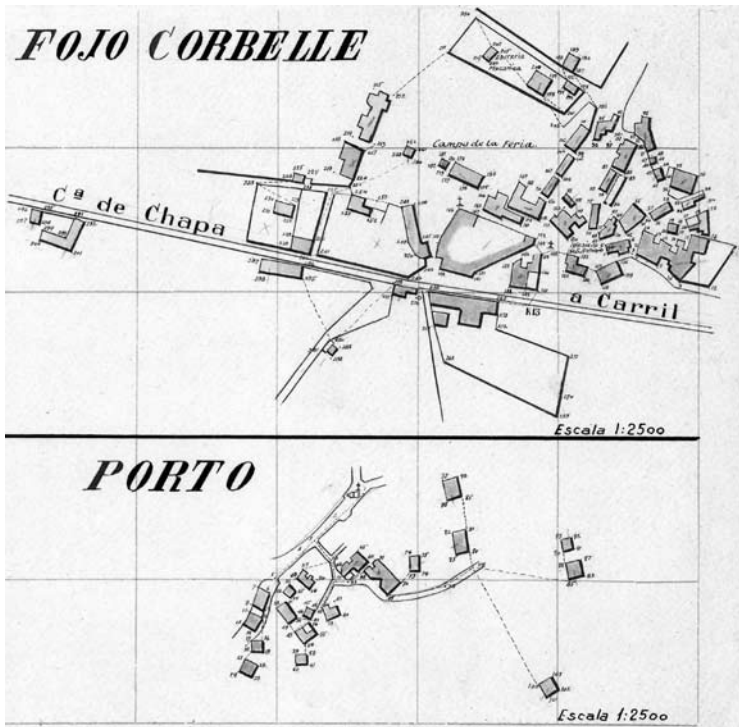
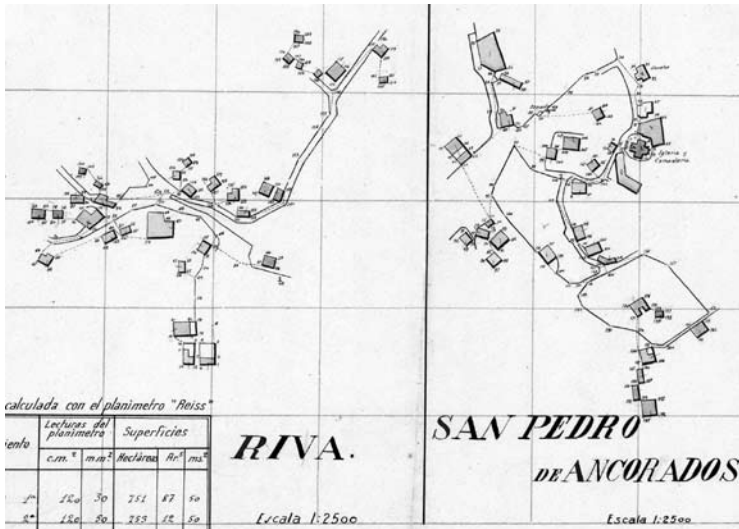
Planos de poboación (detalles). 1940-1941.

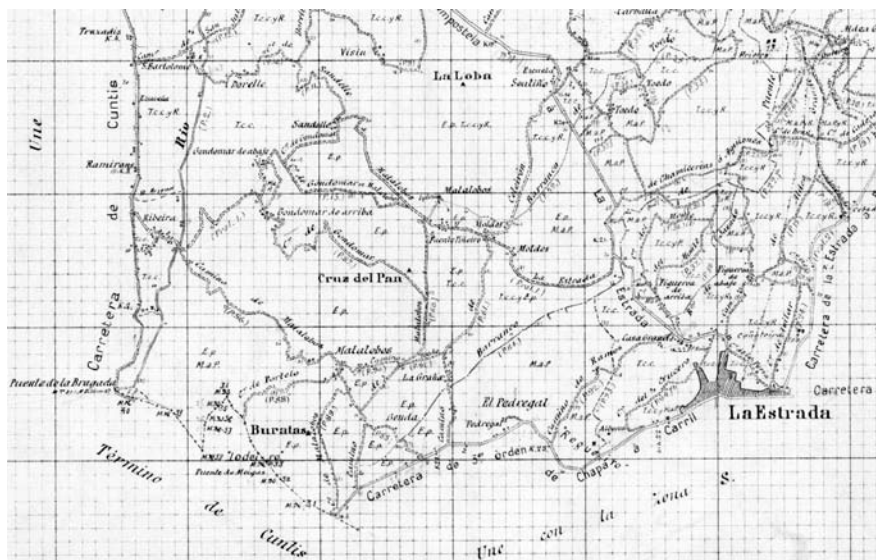
Planos de poboación (detalles). 1940-1941.

Planos de poboación (detalles). 1940-1941.

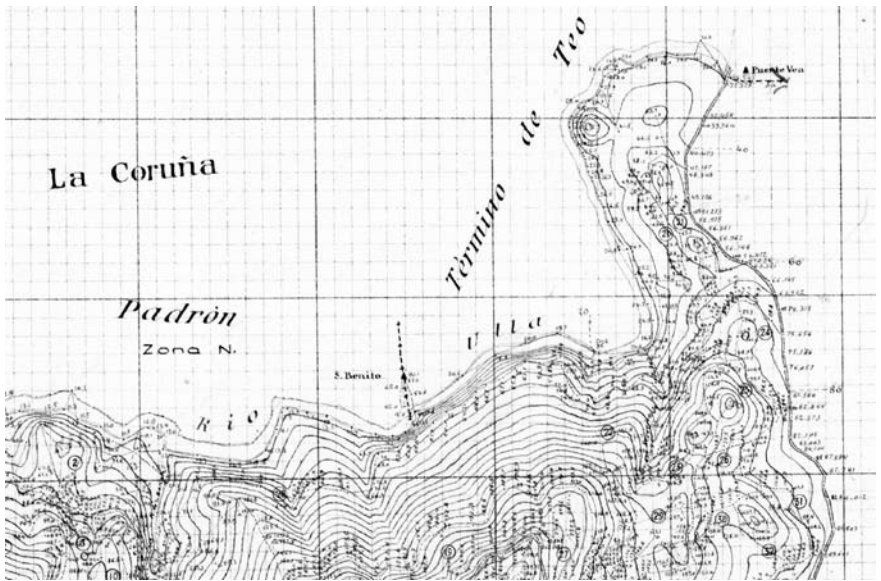
Planos de poboación (detalles). 1940-1941.

Planimetría da Zona N da Estrada (detalle).

elas foron realizadas polos equipos topográficos entre 1940 e 1946, subdividindo o termo municipal en varias zonas para un mellor detalle na representación.

As planimetrías, realizadas en tintas negra, vermella e verde, achegan información xeográfica relativa á superficie de cada unha delas, os límites municipais e interparroquiais, vías de comunicación de diversas categorías, distancias entre os distintos puntos, cuberta vexetal, tipos de cultivo e aproveitamento do solo, elementos xeográficos destacados, poboacións, aldeas, lugares e vivendas, todos eles coa súa correspondente toponimia e denominación. O detalle das altimetrías, en cores negra, vermella, marrón e azul, achega información sobre os límites municipais e parroquiais, vías de comunicación de primeira orde, hidrografía incluíndo ríos, regatos e arrosios, puntos xeográficos de altitude e cota destacada, curvas de nivel cada 10 metros e unha gran cantidade de medicións de altitudes numéricas de alta precisión.

Altimetría da Zona 0 da Estrada (detalle).

A Estrada no Mapa Topográfico Nacional

Todos os traballos anteriores, actas, cadernos de campo, mapas e planos manuscritos, compoñen un conxunto de documentos preparatorios, necesarios e fundamentais, para a formación das follas do Mapa Topográfico Nacional a escala 1:50.000 (MTN50); ós que se engadirían os previamente realizados por outros organismos como Xunta de Estadística, o Depósito da Guerra ou a Rede Xeodésica de España a partir dos labores de diferentes corpos militares. Condicionado pola gran superficie xeográfica que ocupa o territorio estradense, arredor de 282 quilómetros cadrados, a súa representación cartográfica está repartida en tres follas do MTN50, as denominadas 0120 Padrón, 0121 A Estrada e 0153 Cerdedo¹¹.

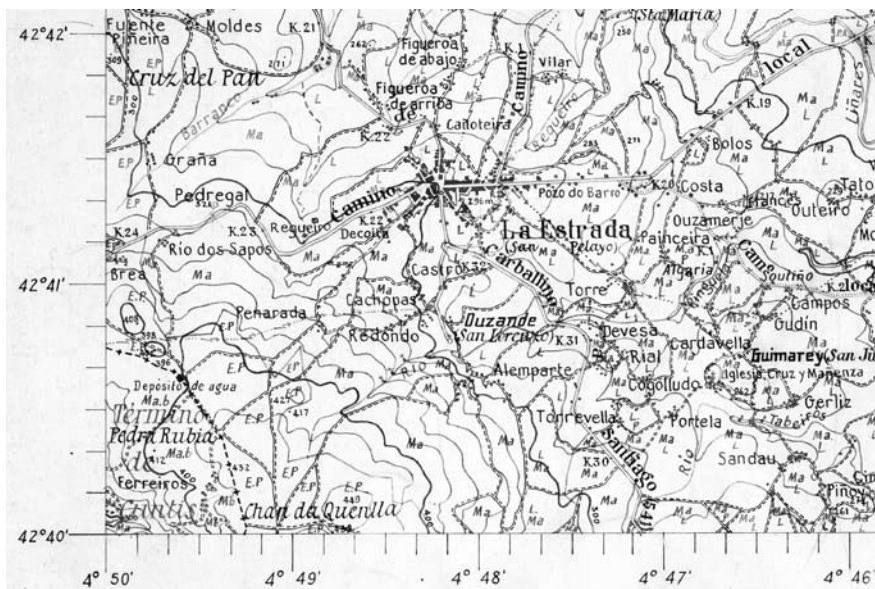
A folla nº 0121 titulada *La Estrada*, por ser a entidade de po-boación de maior importancia representada na mesma, está datada en Madrid o 24 de outubro de 1946, coas sinaturas orixinais dos topógrafos Benedicto Maté e J. Serrano Álvarez, e o conforme do

¹¹ IGN. Obra derivada de Minutas MTN50 (catastrones) 1910-1970. 0120 Padrón, 1941. 0121 La Estrada, 1946. 0153 Cerdedo, 1946. CC-BY scne.es.

enxeñeiro xefe da sección 3ª e o enxeñeiro xefe do 4º grupo como responsables da súa edición. Cubre unha superficie de 10 graos de latitude, entre o 42º 40' e o 42º 50' norte, por 20 graos de lonxitude, entre o 4º 30' e o 4º 50' oeste, representando a zona central e norte do termo municipal delimitado polo río Ulla, limitando cos concellos de Teo, Vedra, Boqueixón, Silleda, Forcarei e Cuntis. O documento orixinal vai impreso en papel de varias tintas, negro, azul, vermello, verde e sepia en varias gradacións, mediante un sistema de impresión fotomecánica de heliogravado en cobre e cun tamaño de 36,90 x 53,86 cm.

Realizada cunhas características semellantes, a folla nº 0120 denominada *Padrón*, comprende o territorio da Estrada situado ó oeste, facendo límite con Teo, Padrón, Pontecesures, Valga e Cuntis, abarcando o espazo territorial delimitado polas coordenadas 42º 40' e 42º 50' latitude norte, e entre os 4º 50' e os 5º 10' lonxitude oeste. Está datada en Madrid o 12 de agosto de 1941, e asinada polo topógrafo Daniel de la Puente, conforme polo inspector xeral xefe da sección 2ª Enrique Meseguer, e revisado polo enxeñeiro xefe da 2ª brigada especial, Anastasio G. Espinosa. A folla nº 0153 denominada *Cerdedo*, completa o territorio estradense pola parte sur oeste, detallando os límites municipais cos concellos de Forcarei, Cerdedo, Campo Lameiro e Cuntis, entre as coordenadas 42º 30' e 42º 40' norte, e entre os 4º 30' e 4º 50' lonxitude oeste. Está datada en Madrid o 1 de xullo de 1946, e asinada a orixinal polo equipo técnico formado polos topógrafos Jesús Cabrerizo e J. Serrano Álvarez, e conformado polos enxeñeiros xefes do 4º grupo e da sección 3ª.

O obxectivo principal dos mapas era representar os elementos cartográficos básicos, recollendo un extenso catálogo de parámetros como altimetría e curvas de nivel, puntos de acoutamento, vértices xeodésicos, hidrografía de carácter lineal, superficial e puntual como pozos ou estanques, vías de comunicación de toda tipoloxía, edificacións illadas ou agrupadas en poboacións e límites administrativos. Por mor da ausencia nesta época dun catastro detallado da riqueza territorial, este documento cumpría a función a xeito de soporte obrigado no que se cartografaban e deslindaban os límites municipais, incluíndo datos específicos sobre utilización do solo mediante

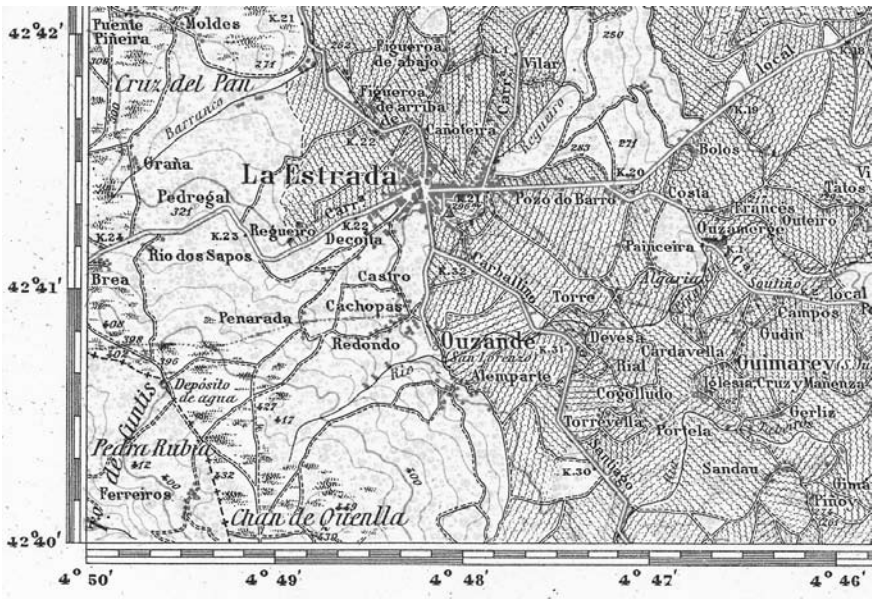

A Estrada, MTN n° 121. 24-10-1946 (detalle).

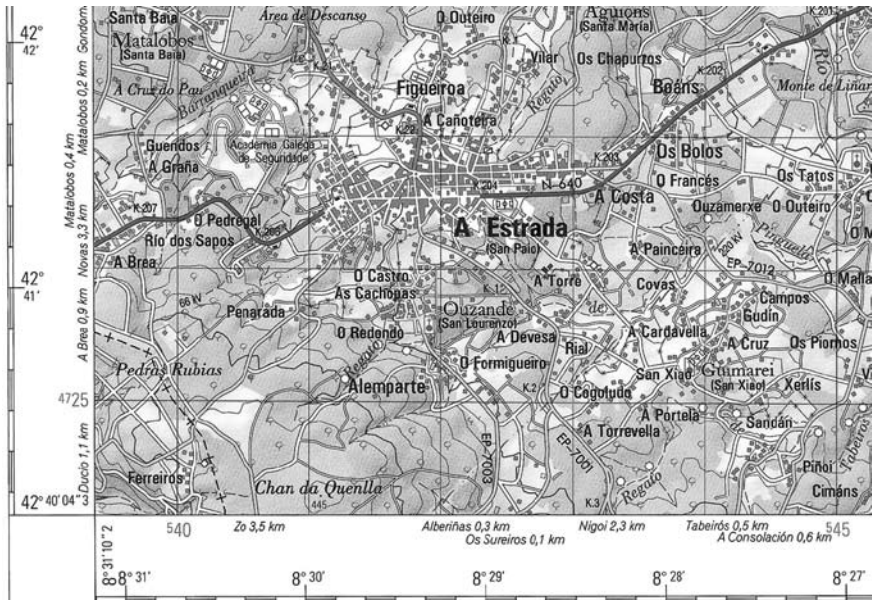
símbolos superficiais, distinguindo os principais tipos de cultivo e cuberta vexetal. Estamos, en definitiva, ante unha ferramenta fundamental para coñecer o estado xeral do territorio da Estrada a mediados do século XX, achegando datos e información precisa sobre a toponimia, tanto de asentamentos humanos como de paraxes e lugares illados, facilitando a localización de todo tipo de propiedades e a súa natureza. Achegamos o detalle de tres mapas da folla 121 da Estrada, nas que podemos observar a evolución da capital municipal representada en sucesivas edicións e a información que representa cada unha delas, desde a primeira de 1946 ás posteriores dos anos 1948 e 2007¹².

Circunscribíndonos á capital municipal, as imaxes que nos achega a planimetría anterior reflicten de xeito obxectivo a estrutura urbanística da vila, vertebrada en torno a unha praza principal da que parten dous eixos perpendiculares entre eles e que conforman as

12 IGN. Obra derivada de MTN50 edición impresa 0121 La Estrada, 1948. MTN50 edición impresa 121 A Estrada, 2007. CC-BY scne.es.

A Estrada, MTN n° 121. 1ª edición 1948 (detalle).

A Estrada, MTN n° 121. 1ª edición 2007 (detalle).

dúas rúas principais do núcleo urbano. Ó tratarse dunha poboación de recente creación, lembremos que se converteu en capital do municipio en 1840, o seu crecemento realizouse de xeito relativamente ordenado. Desde este momento, ademais da súa privilexiada situación nun importante cruzamento de camiños comarcal, establécense diferentes institucións como o xulgado de 1ª Instancia, a escola de párvulos, a Escola de Artes e Oficios, a biblioteca ou o Hospital Municipal, que certificarán este crecemento urbano coa concesión do título de vila da man de Isabel II, acordado mediante Real Decreto de 6 de xullo de 1859.

Na primeira metade do século XX prodúcese un notable incremento da construción e desenrolo urbanístico de promoción privada, facilitado en gran medida pola remesa de divisas dos retornados americanos, destacando a *Casa do Escobeiro* na praza principal, punto central da actividade administrativa municipal. Súmanse, ademais, outros factores de crecemento como centro de referencia comarcal, como o desenrolo económico, comercial e de asentamento residencial, coa construción de numerosas vivendas nunha vila ben comunicada coas localidades da contorna.

Bibliografía

- CASTRO GONZÁLEZ, María Milagros (2010). «La Estrada, el urbanismo de una villa marcada por la emigración», en *XIV Encuentro de Latinoamericanistas Españoles: Congreso Internacional*, setembro de 2010. Santiago de Compostela, pp. 539-555.
- Gaceta de Madrid. Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado. <https://www.boe.es/buscar/gazeta.php>. [13-06-2024].
- GARCÍA GÓMEZ, Javier (2022). «O deslinde do termo municipal da Estrada no século XIX», en *A Estrada, Miscelánea histórica e cultural*, vol. 25. A estrada, Museo do Pobo Estradense Manuel Reimóndez Portela, pp. 147-185.
- Instituto Geográfico Nacional. Organismo Autónomo Centro Nacional de Información Geográfica. Documentación geográfica y cartográfica antiguas. <http://centrodedescargas.cnig.es/CentroDescargas/index.jsP#>. [25-06-2024].
- MIRAMONTES CARBALLADA, Ángel (2000). «Origen y evolución del municipio de A Estrada (Pontevedra). Factores geográficos y condicionantes históricos», en *A Estrada, Miscelánea histórica e cultural*, vol. 3. A estrada, Museo do Pobo Estradense Manuel Reimóndez Portela, pp. 165-192.

PALADINI CUADRADO, Ángel (1991). «Notas para la historia del Mapa Topográfico Nacional de España», en *Militaria. Revista de Cultura Militar*, nº 3. Edit. Universidad Complutense de Madrid, pp. 83-100.